

40.

Financial Policies to Ensure Justice in Income Distribution in the Islamic Economy

İSLAM EKONOMİSİNDE GELİR DAĞILIMINDA ADALETİ SAĞLAMAYA YÖNELİK MALİ POLİTİKALAR

Dr. Ferhan Çakır*

Dr. Serpil Ağcakaya**

ÖZET

Günümüz mali yapılarında adalet ve etkinlik arasındaki çatışma henüz tam çözülebilmiş değildir. Maliye politikasının temel amaçlarından birisi olan gelir dağılımında adaleti sağlama amacı çoğu zaman ikincil plana itilerek, büyüme hedefine yönelik olarak etkinlik ön plana çıkmıştır. İslam mutlak bir eşit mülkiyet anlayışını benimsememekle birlikte yüksek ve düşük gelir grupları arasında uçurumların olmasını da onaylamamaktadır. Farklı gelir gruplarının bir arada yaşaması temeline dayanan bir yapı olarak gelir dağılımında adaletin sağlanması ve dolayısıyla sosyal barışının tesisi tarihsel süreç içerisinde İslami devlet anlayışının öncelikli hedefi olmuştur. Geçmişten günümüze İslam medeniyetlerinin mali yapıları incelendiğinde İslam dininin temel iktisadi prensipleri doğrultusunda şekillendikleri gözlenmektedir. Bu yapı içerisinde yer alan zekât, faizsiz finansman yöntemleri ve vakıflar-sandıklar gibi kurumlar gelir dağılımı adaletinin gerçekleştirilmesini sağlayan temel unsurlar olarak yer almaktadır. Çalışmada söz konusu unsurların İslam devletlerinin maliye sistemlerindeki yeri ve uygulama

*Lecturer, Pamukkale University, Çivril Atasay Kamer Vocational School.

**Professor, Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences.

alanları incelenmiş, günümüz maliye sistemlerine gelir dağılımı adaletini iyileştirmede söz konusu yöntemlerden istifade edilmesi noktasında çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam, Gelir Dağılımı Adaleti, Faiz Yasağı, Zekât, Vakıf

Abstract

The conflict between justice and efficiency in today's financial structures has not been fully resolved yet. The aim of ensuring justice in the distribution of income, which is one of the main objectives of financial policies, has mostly been pushed to the background, and efficiency towards the growth target has come to the fore. Although Islam does not adopt an understanding of absolute equal ownership, it does not approve of the existence of gaps between high and low income groups. As a structure based on the coexistence of different income groups, ensuring justice in income distribution and thus establishing social peace has been the primary goal of the Islamic state understanding in the historical process. When the financial structures of Islamic civilizations from past to present are examined, it is observed that they have been shaped in line with the basic economic principles of Islam. Institutions such as zakat, interest-free financing methods, and waqfs-funds within this structure are the basic elements that ensure justice in the distribution of income. In this study, the place and application practices of these elements in the financial systems of Islamic states were examined, and various suggestions were made to make use of these methods to improve justice in the distribution of income in today's financial systems.

Keywords: Islam, Justice in the Distribution of Income, Interest Restriction, Zakat, Waqf

İSLAMDA EKONOMİK ADALET KAVRAMI

Toplumsal barışı özümseyen ve teşvik eden bir din olarak İslamiyet'in, iktisadi alanda özel mülkiyetin varlığını kabul eden ve koruyan, hakkaniyet sınırları içerisinde ticari hayata herhangi bir kısıtlama getirmeyen ve bazı temel emir ve yasakları ile fırsat eşitliğini, üretim ve bölüşüm adaletini ön plana çıkaran bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

İslam, tüm evreni yaratan tek mutlak güç olan Allah'ın insanı da yeryüzündeki halifesi olarak yarattığını ve bu görevi gerçekleştirebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak üzere nimetler verdiğini vurgulamaktadır. “Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” (Araf 7/10), “Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah'tır, izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O'dur” (İbrahim, 14/32). “Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşım ve Allah'ın rızıkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah'adır” (Mülk, 67/15). “Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlamaktan çıkarmayın. Allah'tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse niçin haktan dönüyorsunuz?” (Fatır, 35/3).

Bu bağlamda, İslam'da mülkün tek gerçek sahibi Allah'tır ve fakat tasarruf etme yetkisi insandadır. İnsan, söz konusu nimetlerle ihtiyaçlarını karşıladığı gibi nimetlerle üzerindeki tasarruf etme yetkisi ile imtihana da tutulmaktadır. “And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla;

mallardan, canlılardan ve ürünlerden eksiltmekle sınıyacağız. Sabredenleri müjdele! (Bakara 2/155)”. “Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin” (Enfal 8 /28).

İslam, Allah’ın insanların rızıkına kefil olmasını belirtmesine karşın ekonomik problemlerin temelinde insanlara verilen ve bir imtihan konusu edilen “tasarrufta bulunma” yetkisi bulunmaktadır. Söz konusu yetkinin olumsuz kullanılması beraberinde kaynakların israfı, gelir dağılımında adaletsiz, kıtlık vb. iktisadi ve dolayısıyla sosyal problemleri beraberinde getirmektedir.

Dünya ve içindekilerin Allah tarafından insanların faydalanması için yaratıldığı göz önüne alındığında herhangi bir kişinin bu haktan mahrum bırakılması ya da kullanımında önceliğe sahip olması adalet ruhuna ters düşmektedir. Herhangi bir aile, sınıf, ırk vb. yapı tekelcilik yolu ile kazanç sağlayarak ayrıcalıklı, imtiyazlı konuma geçmemelidir. İdeal yapı bireyin Allah’ın verdiği rızık için çalışması ve bunu gerçekleştirebilmesi için fırsat eşitliğine sahip olmasıdır. (Mevdudi, 2014: 52)

Öte yandan İslam, Allah’ın rızıkının mutlak eşit olarak dağıtılmadığını belirtir. “Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah’ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?” (Nahl, 16/71). Nahl suresinin ilgili ayetinde de belirtildiği üzere Allah rızıkı eşit olarak paylaşmış ve fakat bu paylaşımı kulların kendi iradeleriyle eşitlemelerini istemiştir. Nitekim Kuran-ı Kerim’de zekât emrinin namazla birlikte sıklıkla tekrarlanması ve faiz yasağının önemine vurgu yapılması bu bağlamda değerlendirilebilir.

İslam’ın rızıkın mutlak olarak eşit dağıtılmadığını belirtmesi, üretim araçları mülkiyetinin ve kazançların mutlak eşit olması gerektiğini savunan sistemleri reddi olarak değerlendirilebilir. Bu sistemler, Allah’ın yarattığı doğal eşitsizliği yapay bir eşitliğe çevirme arayışıdır bir anlamda. İslam özü itibariyle bireysel iktisadi özgürlüklerin varlığını savunmakta, bu özgürlüklerin toplum yararına kullanılmasını teşvik etmektedir. İslam’da bireyler helal olmak şartıyla mal mülk edinme serbestisine sahiptir ve birikimi ile daha çok kazanç elde edebileceği faaliyetlerde de bulunabilir. İslam devletinde söz konusu serbestiye karşın bireyler zekatlarını vermek durumundadırlar ve kazançlarını harcayacakları alanlar helal alanlar olmalıdır. İsfraf, lüks, gösteriş vb. davranışlar onaylanmamaktadır.

İslam ekonomik sistemini İslam’a özgü değer yargıları ve amaçlardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu değer yargı ve amaçları Yılmaz (2011: 22) şu şekilde belirtmiştir; (a) İslam’ın sosyal yasaları çerçevesinde ekonomik refah (b) Evrensel eşitlik ve adalet (c) Adaletli gelir dağılımı (d) Sosyal refahın sınırları içinde bireyin özgürlüğü (Yılmaz, 2011: 22) Yılmaz’a göre İslam, insanlara bahşettiği nimetlerden faydalanmaya teşvik etmekte ve Müslüman toplumların maddi gelişimini olumlu karşılamaktadır. Hatta öyle ki refah artırıcı çalışmalar ibadet ile eş tutulmaktadır. Ayrıca, İslam’ın kardeşlik kavramı kişilerin üretime katıldıkları oranda paylarını alabildikleri ve sömürünün engellendiği bir ekonomik adalet ile birleştirilmediği sürece Allah’ın kanunları önündeki eşitlik anlamlı olmayacaktır. (Yılmaz,

2011: 22-31)

Encum'a (1995: 87) göre, İslam, toplumun zengin ve fakirlerinin birlikte yaşayabileceği, gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik gerçekçi bir sistem kurmaktadır. Ekonomik eşitsizlikler karşısında zenginlerin servetlerinin bir kısmını fakirlere transfer etmeleri, fakirlerin ise zenginlerin mallarını kıskanmamaları istenmektedir. İslam'ın ekonomik adalet anlayışını üç kısımda incelemektedir.

Kaynak Dağılımı Adaleti: "Mülk Allah'ındır" inancı bağlamında, mülkiyet ve yararlanma (intifa) haklarının temelde Allah'a ait olduğu ve bundan dolayı tüm toplumun hakkı olduğu anlayışına dayanmaktadır (kamu hakkı). Uygulamada İslam devleti tarım arazilerinin mülkiyet hakkını devletin ön izniyle vermektedir, kişiler bu işlenmemiş arazileri işlemektedirler. Üç yıl boyunca işlemezlerse mülkiyet hakkı başka kişilere devredilir. Ayrıca, sosyal çıkarlar (kamu yararı) gereğince devlet kişilerin arazilerine el koyabilmektedir.

Fonksiyonel Dağılımı Adaleti: Üretim faktörlerinin üretim sürecinden alacakları payda birincil hakka sahip olmalarıdır. Fonksiyonel dağılımda adaleti gerçekleştirmek amacı ile faiz ve vurgunculuk yasaklanmıştır. Ayrıca alkol üretimi ve domuz ürünleri ticareti de yasaklanmıştır. Kişinin özel yatırımı, ortaklık (muşareke) ve karşılıklı iş birliği (mudarebe) tavsiye edilen üç üretim şeklidir.

Ferdi Dağılımı Adaleti: Üretime aktif olarak katılmayan kesimlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ferdi gelir dağılımı adaletinin temel konusudur. İslam, öksüz ve yetimler, dullar, yaşlılar, iradeleri dışında aciz durumda olanlar gibi kesimlere zenginlerin servetinden ikincil haklar tanımaktadır. Üretime katılmayan ferde yakınlık sıralamasıyla bakılmaktadır. Yakın akrabalar ile başlayan sıralama, yakın komşular, toplum ve son olarak devletten oluşmaktadır (Encum, 1995: 87-91).

İslam'ın ekonomik adalet anlayışı toplumsal barışın sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. İslam temel haklar bağlamında tüm insanları eşit kabul etmiş ve müminlerin kardeşliğine önemle vurgu yapmıştır. Ekonomik adaletsizliğin varlığı ise müminler arasındaki kardeşlik duygularını ve hatta barışı tehdit edebilecektir. Günümüz toplumlarındaki asgari ücret uygulamaları, işçi ve işverenlerin haklarını korumaya yönelik oluşturulan sendika yapıları, toplumda gelir uçurumunu dengelemeye yönelik vergileme politikaları, sosyal devlet anlayışı bağlamında en düşük gelirli ya da geliri olmayan kesime devletlerin yaptıkları transferler vb. uygulamalar İslami adalet açısından olumlu karşılanan yapılarıdır.

İSLAM MEDENİYETLERİNDE GELİR DAĞILIMINDA ADALETİ SAĞLAMAYA YÖNELİK UYGULAMALAR

Geçmişten günümüze İslam medeniyetlerinde sosyal adaleti sağlamak en önemli kamusal yükümlülüklerden biri olmuştur. İslam hukukunun uygulandığı medeniyetlerde İslâm'ın kendine özgü bir ekonomik, mali yapısı ve bir nevi sosyal güvenlik sistemi var olmuştur.

İslâm'ın Doğuşu-Hilafet Dönemi

İslam maliye sistemi temel pratiğini bir devlet lideri olarak Hz. Muhammed'in (sav) uygulamalarından almaktadır. Hz. Muhammed (sav) Hicret sonrası kurduğu İslam devletinde

zekâtı devlet eliyle toplamış ve miktar-oranlarını belirlemiş, faizin yasağının önemini Kur'an-Kerim ayetleri yanı sıra kendi uygulamaları ve veda hutbesindeki seslenişi ile pekiştirmiş, kişisel varlığının bir bölümünü vakfederek vakıf uygulamalarını teşvik etmiştir. Hz. Muhammed (sav) sonrası tüm İslam devletlerinde bazı uygulama farklılıkları olmakla beraber temelde aynı yöntemler takip edilmiştir. Söz konusu uygulamalar toplumda gelir dağılımı adaletsizliğinin, zengin yoksul arasındaki farkın azalmasında hayati öneme sahip olmuş, toplumsal dayanışma ve barış bu yolla sağlanmıştır.

İslâm'ın doğuş döneminde Hz.Muhammed (sav) ve inananlar Mekke oligarşisi tarafından ciddi tepkilere maruz kalmış, baskı ve şiddete uğramıştır. Söz konusu durumun yaşanmasında Hz.Muhammed'in (sav) çok tanrıcı, putperest düzenin yerine tek tanrıcı bir inanış getirmesi yanı sıra sosyal ve iktisadi alanda tamamen farklı ilkelere ve uygulamalara dayalı bir yapı getirmesi etkili olmuştur. Kureyşlilerin İslâm'ı kabul etmemelerinin temel nedenlerinden birisi kurulu mevcut sömürü düzeninin kaybedileceği endişesi olmuştur. İnsanların temelde eşit olduklarının kabul edilmesi etnik kökene ve sınıfsal farklılıklara dayalı toplum yapısının yıkılması ve imtiyazlı sınıfların statü ve çıkarlarının kaybı anlamına gelmekteydi.

İktisadi açıdan ele aldığımızda tepkilerin nedenlerini birkaç başlık altında toplayabiliriz; (1) Putperestliğin önemli bir gelir ve servet kaynağı olmasıdır. Putperestliği eleştiren ve şiddetle karşı çıkan İslam sadece inanç değişikliği yaratmamış aynı zamanda Mekke halkının yerel ve uluslararası ticari kazançlarını da bir anlamda baltalamıştır nitekim putların merkezi olan Mekke'ye hacca gelinerek adaklar sunulması ve alışverişler yapılmasının engellenmesi söz konusu olacaktır. (2) Kuran'ın zekâtı önemle vurgulaması ve sosyal adaleti ilkesel olarak belirginleştirmesi Mekke oligarşisini rahatsız etmiştir. "Onlar bunu istedikleri gibi harcayabileceklerini düşündükleri servetleri üzerinde haksız bir vergi olarak algılıyordu" (Kurt, 2010: 14). (3) İslam'ın faizi katı bir şekilde yasaklaması da benzer şekilde faiz geliri elde eden zengin kesimde rahatsızlık doğurmuştur.

Mekke dönemi ayetleri incelendiğinde müşriklere karşı bilinçlenme ve temel ahlaki konuların ağırlıklı olarak ele alındığı görülmekle birlikte çeşitli ayetlerde yoksullara karşı duyarlılık ve paylaşımın önemi dile getirilmektedir. Medine dönemi ayetleri incelendiğinde ise iman, ibadet ve sosyoekonomik hayatın pratiğine ilişkin ayetlerin varlığı göze çarpmaktadır. Genellikle namazla birlikte anılan zekât, kişisel imanın temel ibadeti olan namazın bir tamamlayıcısı olarak toplumsal ve iktisadi alanda yerini almıştır.

Hz. Muhammed (sav) Hicretten önceki 13 yıllık dönemde Müslümanlara mümkün olduğunca zekât (sadaka) vermelerini tavsiye etmiş, kendi uygulamaları ile teşvik etmiştir. Hicret öncesi dönem incelendiğinde Müslümanların genelde yoksul kesim olduğu ve İslam hükümlerini uygulayacak bir devlet yapılanmaları olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı Hz. Muhammed (sav), Medine döneminde devlet düzenini kuruncaya kadar zekâtın uygulanaşına yönelik kurallar koymamış, düzenlemeler yapmamıştır. Hicret öncesi Mekke döneminde zekât verme işlemi kişilerin insiyatifine bırakılmıştır (Samed vd., 2013: 259).

Hicret sonrası dönem İslâmın devletleştirildiği bir dönem olmuştur. Hz. Muhammed, Medine'de devletin baş yöneticisi, İslâm ordusunun başkomutanı olmuştur ve başta Yahudiler

olmak üzere farklı kabilelerle anlaşmalara gitmiştir. Zekâtın devlet düzeyinde kurumsallaşması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed (sav) bu dönemde zekât ile ilgili şu düzenlemeleri gerçekleştirmiştir (Samed vd., 2013: 259-265)

- ❖ Zekât devlet düzeyinde kurumsallaştırılmış, bireyselliğe bırakılmamış, İslam toplumundaki herkesten beklenen bir sorumluluk niteliğine kavuşmuştur,
- ❖ Hz. Muhammed zekât toplayıcılar atamış (istihdam etmiş), bu toplayıcılara zekât fonlarından ödeme yapılmıştır,
- ❖ Zekât fonlarına devletin diğer gelir giderlerinden ayrı bir yer ayrılmıştır, zekâtlar öncelikle toplandığı bölgelerde dağıtılmış, yerel alanda mal fazlalığı olması durumunda başkent Medine'ye gönderilmesi uygun bulunmuştur,
- ❖ Zekât verme oranları ve hangi malların zekâta tabi olacağı Hz. Muhammed tarafından belirlenmiştir

Cahilliye dönemi Arap toplumunda faizli borç verme ilişkisinde anaparaya (mala) dokunmadan belirli bir gelir elde etme şartıyla borç verilmekte idi. Vade bitiminde borçlunun ödemeyi gerçekleştirememesi durumunda yeni bir faiz ile vade uzatılmakta idi. Mevcut ilişkide borcun fazlalığıyla ödenmesi durumundaki fazlalık faizdir. Cahiliye döneminde borcunu ödeyememe durumuna düşen borçlular köle olarak satılmakta idi. İslam'la birlikte borçluların satılması yasaklanmış ve borçluya süre tanınması ayet ile hükme bağlanmıştır (Bayındır, 2007: 38-39). Böylelikle sadece gelir dağılımı adaletini sağlama açısından bir adım atılmakla kalınmamış aynı zamanda kölelik müessesesine karşı da olumlu bir gelişme gerçekleştirilmiştir.

Hz. Muhammed (sav) Medine'ye hicretten sonra Medine Yahudilerinin genellikle faiz işleri yaptığına tanıklık etmiş ve önceliği para şekline sokulmamış olan altın ve gümüşün veresiye satışına yasak getirmiştir. Âl-i İmrân suresinin faiz ile ilgili ayeti bu olay sonrası inmiştir. Zaman içerisinde Müslümanların Yahudilerle ticari ilişkilere başlaması üzerine, para haline dönüştürülmüş altınların fiyatlarındaki değişimden dolayı, paraya dönüştürülmemiş altınlardan alınan farkları faiz kabul ederek yasaklamıştır. Hicretin 8. senesinde Bakara suresinin faiz ile ilgili 275. ayeti inmiştir ve diğer ayetler de süreç içerisinde inmeye devam etmiştir (Binatlı, 1966: 162).

Hz. Muhammed (sav) döneminde ve takip eden halifeler süresince kamu borçlanmasında faiz yasağına riayet edildiği görülmektedir. Hz. Muhammed'in kamusal borçlanmaya gittiği ve fakat faiz ödemedi düşük tutarlarda borçlandığı ve borçlanmanın zorunlu borç niteliğinde olmadığı bilinmektedir. Borçlanmanın amaçları arasında ihtiyaçlarını gideremeyen Müslümanlara yardım, cihat ve savunma harcamalarının finansmanı, acil nitelikteki borçların kapatılması yer almaktadır. Hz. Muhammed'in (sav) kamu borçlanması ile ilgili uygulamasının bir diğer özelliği, nakit ya da farklı yöntemlerle geri ödeme imkânı olmadığı halde gelecekte elde edilmesi beklentisiyle borçlanmaya girişmesidir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 189).

Erken dönem İslam medeniyetinde vakıf uygulamaları Kur'an-ı Kerim'in hayır yapmayı teşvik eden ayetleri yanı sıra Hz. Muhammed'in uygulamalarında da yer almaktadır. Hz. Muhammed (sav) Mekke'den Medine'ye hicretini takip eden süreçte ivedilikle bir arsa satın

almış, arsayı vakfederek mescit yapmıştır. Benzer şekilde, Hicreti takip eden üçüncü yılda hurma bahçelerini vakfetmiş, Fedek'teki hurmalığını parası ve erzakı bitmiş yolculara, Hayber'deki hurmalığını İslam'a hizmete sunmuştur. Sahabe-i kiram da peygamberin yolundan gitmiş, vakıflar yaptırmışlardır. Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in isteği üzerine değerli bir hurmalığının gelirlerini vakfetmiş, kendisinden sonra kızı Hz. Hafsa ve oğul ve torunlarını vakıf yönetiminde devam ettirmiştir (Akman, 2018: 195-196).

Süreç içerisinde yerleşik bir hal alan vakıf uygulamaları İslam toplumunda kesintisiz hayır işleme kültürünü oluşturmuş, ileriki dönem İslam medeniyetlerinde sosyal yapının adil bir şekilde güçlenmesini sağlamışlardır. Vakıfların sadece ihtiyacı olan kişilere ve altyapı yatırımlarına yönelik değil, hayvanlara ve çevrenin korunmasına yönelik de faaliyetleri olmuştur. Vakıflar, Hz. Muhammed'den sonra İslam'ın yayılmasına paralel olarak Endülüsten Orta Asya ve Güney Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada uygulama alanı bulmuştur.

Emevîler ve Abbâsîler

Emevîler döneminde (661-750) İslam topraklarındaki genişlemeye (Hindistan dahil Orta Asya ve Kuzey Afrika) bağlı olarak zekât uygulamalarında da değişiklikler görülmüştür. Zekâtın toplandığı yerde dağıtılması ilkesi terk edilmiştir. Kuzey Afrika'daki zekât toplayıcıların toplanan zekâtları almaya uygun nitelikte kişiler bulamamasından dolayı toplanan zekâtlar başkent Şam'a gönderilmiş, hazine zekât gelirleriyle dolmuştur. Bundan dolayı zekât toplama faaliyeti devlet yönetiminden çıkarılmış, zekâtını veren bireyler tarafından dağıtımı uygun görülmüştür. Alınan bu kararın bir diğer belirleyeni Müslümanların o dönemde yaşanan olaylardan dolayı devlete olan güvenlerinin zayıflamasıdır (Samed vd., 2013: 268). Genel olarak söylenebilir ki Emevî dönemi mali açıdan değerlendirildiğinde sağlıklı bir maliye sistemi işletilemediği ve hatta İslami kurallardan belirli dönemlerde sapıldığı görülmektedir.

Emevî döneminin gelir dağılımı adaletsizliği ile mücadelede öne çıkan ismi Ömer b. Abdülaziz'dir. Vergi sistemini adil kurmak, kamu harcamalarının denetimine ve şeffaflığına özen göstermek, kamu kaynaklarını toplum için kullanmak, lüksten ve israftan uzak durmak, yoksullar, yetimler, borçlular gibi kesimleri korumaya çalışmak ve bu yönde mali politikalar uygulamak yönünde çalışmaları olmuştur (Çakırtaş, 2019: 67).

Abbâsîler döneminde (758-1258) maliye teşkilatı oldukça geliştirilmiş ve genişlemiştir. Abbâsîler döneminde de zekât uygulamalarının önceki dönem uygulamalarının devam ettirildiği söylenebilir. Zekâtın Beytül-mâlin bir gelir ve harcama kalemlerinden biri olduğu göz önüne alındığında Abbasi dönemi Beytül-mâl yapısı ve işleyişi zekât uygulamaları hakkında fikir verici kabul edilebilir. Söz konusu yapı ve işleyiş kendilerinden önceki Emevî dönemi ile hemen hemen aynı olmakla birlikte önemli bir farklılık, Emevîlerin Arap olanlar ve Arap olmayan arasındaki ayrımın Abbasiler döneminde kaldırılmış olmasıdır. Abbasiler döneminde tüm Müslümanlar vergilendirilme konusunda birkaç istisna dışında eşit muamele görmüşlerdir (Aksu, 2017: 198).

Gelir dağılımını adaletin sağlanmasında önemli bir rolü olan vakıflar, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde gelişme göstermiş, hukuki bir düzenlemeye kavuşması ise Abbasiler döneminde

gerçekleşmiştir (Cılacı, 1994: 242). Emevîler döneminde servet ve refah düzeyinin artışı ile vakıf kurumu genişlemiştir. Zengin Müslümanlar vakıflar tahsis etmeye başlamışlardır. Abbâsîler döneminde Ebu Yusuf çağının kurallarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak vakıfların hukuki sistemi belirlenmiştir. Ebu Yusuf'un kurduğu sistem, sadece Hanefî fikhinin uygulandığı bölgelerde değil, diğer mezheplere tabi olan bölgelerde de yüzyıllarca uygulanmıştır (Gündüz ve Aydın, 2006: 135)

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletleri

İslam'ın Anadolu topraklarına yayılması Türklerin Oğuz boyu aracılığı ile gerçekleşmiştir. Malazgirt Savaşı'nı müteakiben İslam Anadolu'da yayılmış ve Anadolu kültürünün temel yapı taşlarından biri olmuştur. Anadolu'da kurulan kadim İslam devletlerinden Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti, İslam'ın amaç edindiği toplumsal adalet ve barışı en başarılı şekilde gerçekleştirmiş medeniyetlerdendir. Her iki devletin maliye sisteminde şer'i vergiler yer almış, faiz yasağına riayet edilerek faizsiz finansman yöntemleri uygulanmış, kurulan ve çeşitlendirilen sandıkları ve vakıflar ile hem kamusal altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş hem de sosyal güvenlik ve dayanışmayı sağlayan ana kurumsal yapı tamamlanmıştır. Osmanlı devletinin özellikle vakıflar alanında dünya İslam devletleri arasında en başarılı performansı sergilediği söylenebilir.

Hız. Muhammed'in Medine'de kurmuş olduğu İslam devletinde zekât bizzat Hz. Muhammed tarafından organize edilmiş ve kamusal bir uygulama ile toplanmıştır. Halife Hz. Osman döneminden itibaren ise zekât kişilerin inisiyatifine bırakılmıştır. Bir İslam devleti olarak Osmanlı Devleti'nde de zekâtın halife dönemine paralellik gösterir biçimde bireylerin inisiyatifine bırakıldığını, kamusal nitelikte olarak sadece zahiri mallardan şer'i vergi adı altında alındığını görmekteyiz. Bu uygulamalardan dolayı Osmanlı Devleti'nde zekât ile ilgili resmi evraklar mevcut değildir. Osmanlı Devleti'nin zekât uygulamalarında iki unsurun öne çıktığı söylenebilir. Birincisi vakıflardır, zekât ile ilgili çalışmaların yönlendiği önemli kurumlardan biri vakıflardır; ikinci şer'i vergilerdir. Osmanlı'da zekât tam olarak kamu eliyle uygulanmasa bile toplum tarafından içselleştirilerek kurumsallaştırılmıştır nitekim Osmanlı ekonomisi özü itibarıyla İslam ekonomisidir (Sırım ve Erdoğan, 2018: 86-87).

İslam'ın faiz yasağına Ortaçağ boyunca İslam devletlerinde riayet edilmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar faizsiz farklı kredi sistemleri geliştirmişler ve faizli borçlanmaya ihtiyaç duymamışlardır. Tımar ve ahilik, mudarebe, muşareke, karz-ı hasen, loncalar ve vakıflar, eytam sandıkları, icare, para vakıfları gibi sistemler ile finansman sorununu çözmüşlerdir. Söz konusu sistemler sadece finansman noktasında değil, sosyal dayanışma ve gelir dağılımı bozukluklarının etkilerinin ortadan kaldırılması açısından da fonksiyonel çözümler yaratmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik bir yapılanma sandıklarıdır. Avarız Sandıkları ve Esnaf Sandıkları olarak ikiye ayrılan sandıklar oldukça yaygın bir hal almıştır. Bu sandıkların niteliklerine kısaca değinirsek (Tuncay, 2014: 870-871);

- ❖ Avarız Sandıkları; olağanüstü durumlar ve zorunluluk hallerinde ihtiyaç duyulacak yardımın

482 Identity Crisis: World At A Cross Road

finansmanı amacıyla tahsil edilen bir vergi çeşidi ve bu geliri toplama ve harcamayı yapmak üzere kurulan sandıktır. Osmanlı döneminde hemen hemen her köy ve mahallede yer alan sandıklara devlet bir fon ya da bağış aktarmamakta, sandığın geliri tamamen hayırseverlerin ya da zenginlerin hayır amacıyla aktardığı fonlardan oluşmaktaydı. İhtiyaç halinde sandıkların esnaf ve sanatkarlara düşük faizli borç verdiği de bilinmektedir,

- ❖ Esnaf Sandıkları; ticaret ve sanat erbabının mesleki yardımlaşma ve dayanışmasını geliştirmek amacıyla Ahi teşkilatı ve devamı niteliğindeki loncaların kurdukları bu sandıklar zarara uğrayan bir lonca mensubunun zararını karşılamak, ölen lonca üyesinin arkasında bıraktığı eş, çocuk muhtaç durumda ise onlara bakmak ve yeni araç gereç almak veya işyeri açmak için finansmana ihtiyaç duyan lonca mensubuna kredi verme faaliyetlerini yürütmüştür.

Türkler, İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte temelini İslam inancından alan pek çok vakıflar kurmuşlardır. Türklerin Anadolu'ya göç etmeden önce de özellikle eğitim ve sağlık alanında vakıflar kurdukları bilinmektedir. Öte yandan, Anadolu'da da tarihin oldukça eski dönemlerinden kalma vakıf oluşumlarına rastlanmaktadır (Akyıldız ve Abay, 2017: 149).

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler, Anadolu'da imar faaliyetlerine başlamış, Selçuklu Devleti Konya başta olmak üzere Alanya, Kayseri, Sivas gibi pek çok şehirde kaleler ile korunaklı şehirleşmeye gitmişlerdir. Halkın sosyoekonomik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik yapılan eserlerin finansmanı için zengin vakıflar tahsis edilmiştir (Odabaşı, 2015: 96). Selçuklular dönemindeki vakıf yapılanmaları sadece dini amaç gütmemiş, sosyal kurum niteliğindeki vakıflar da yer almıştır. Dönem boyunca medreseler birer vakıf görevi yapmış, öğrencilerden ücret alınmamış ve masrafları vakıf tarafından karşılanmıştır. Darul hadis, Fıkıh medresesi, Tıp medresesi gibi farklı düzeylerde medreseler eğitim sunmuşlardır. Ticari hareketlilik kervansarayların oluşmasında önemli bir unsur olmuştur. Diğer Selçuklu vakıfları sosyal faaliyetlerde bulunmuş, fakirlere, yaşlılara hastalara, engellilere ve hatta hapistekilere yardımlarda bulunmuşlardır (Akyıldız ve Abay, 2017: 149).

Selçuklu devletini takiben Osmanlı Devleti'nde de vakıflar önemli bir yer tutmuş ve hatta en parlak dönemini yaşamıştır. Batılı sosyal politika araştırmacılarının deyimiyle bir "vakıf cenneti" olan Osmanlı'da vakıfların fonksiyonları; a) Eğitim-öğretim hizmetlerinde neredeyse tamamıyla vakıflar yer almıştır b) Sağlık hizmetlerinde şifahane, darüşşifa, bîmaristan gibi hastaneler ücretsiz sağlık hizmeti vermiş, darüttıp adı verilen medrese bünyesindeki kurumlarda tıp eğitimi yapılmıştır c) Askeri amaçlar dışındaki bayındırlık hizmetleri, belediyeye ait altyapı işleri ve bağlı hizmetler hayırseverlerin kurduğu vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir (Akman, 2018: 200-209).

Osmanlı devletinde vakıflar en önemli iktisadi ve sosyal yapılardan birisi olmuştur. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ibadet ve bayındırlık gibi alanlarda hizmet vermişler, özellikle para vakıflar bir yandan kamusal hizmetleri yerine getirirken diğer yandan piyasaların finansman ihtiyacını büyük ölçüde karşılamışlardır. Osmanlı Devleti'nde 16.yüzyıldan itibaren para vakıfları hızla artmasına rağmen bir dönem bu kurumların caiz olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Neredeyse tüm Osmanlı şehirlerinde çarşı, hamam, bedesten, ticaretler hanları inşa

etmişler, önemli ticari yollar üzerinde kurulan kervansaraylar aracılığıyla da konaklama imkânı yanı sıra ticari yolların güvenliğini sağlayarak ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı'da para vakıfları ekonomik bir unsur olarak önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde bankacılık sistemi var olmadığı için para vakıfları kamudan ziyade piyasa işleyişine önemli katkılarda bulunmuştur. Para vakıflarının kuruluş sermayesinin belirli bir bölümü ya da tamamı nakitten oluşmaktadır. Sermayenin işletilmesi ile elde edilen gelir ile vakıf tarafından gerçekleştirilen hizmetler finanse edilmektedir. Para vakıflarının gelir dağılımı adaleti üzerinde olumlu etkileri mevcuttur. Vakıflardan kredi alan kesimler 17. yüzyıla kadar bakkal, berber, aşçı, börekçi, marangoz, saatçi, şerbetçi vb. küçük esnaftan ya da ticari faaliyette bulunmayan memurlardan oluşmakta idi. Ayrıca fakir, muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılama, evlenme odaları, mahalle bekçilerinin ücretleri gibi gelir dağılımı adaletine yönelik hizmetleri söz konusu olmuştur (Türkoğlu, 2013: 188-194).

Günümüz İslam Toplumlarında Gelir Dağılımı Adaletine Yönelik Mali Yapı

Günümüz toplumlarında çoğu alanda olduğu üzere iktisadi alanda da optimum bir düzen arayışı mevcuttur. Sanayi devrimini takip eden süreçte kapitalizm ve sosyalizm iki ana ekonomik sistem olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyalizmin 1980'lerin sonunda yıkılması ile tüm dünya kapitalist sistem çatısı altında küresel bir nitelik kazanmıştır. İslam'ın kapitalist sistemin temel ilişkilerine alternatif bir sistem olarak tartışılmaya başlanması 1970'li yıllar itibariyle gündeme gelmiştir. Azgelişmişlik kısır döngüsünü ve dünyada giderek derinleşen gelir dağılımı uçurumunu kapitalist sistemin üretim ve bölüşüm ilişkilerinde gören İslami anlayış, dünya ekonomik düzenini yeniden şekillendirecek bir alternatif olarak İslam ekonomik sistemine bir kimlik kazandırma çabası içindedir.

Tablo 1. İslam Maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Sistemi Karşılaştırılması

	İslam Maliye Sistemi	Günümüz Maliye Sistemi
Kamu Gelirleri Açısından	<p>a) Vergileme bireylerin inançları ekseninde şekillenir. (Müslümanlardan zekât, öşür, arazi vergiler alınmakta iken Müslüman olmayanlardan haraç, cizye ve fidyetü'n necat alınması gibi)</p> <p>b) Vergi türleri ve oranları sabittir.</p> <p>c) Bireyler dinini değiştirmesi durumunda yeni vergilerin mükellefi olabilirler.</p>	<p>a) Vergiler vatandaşların inançlarına bakılmaksızın, inançtan bağımsız bir şekilde alınır.</p> <p>b) Vergi konusu, mükellefiyetler ve oranlar zaman içerisinde değişiklikler göstermektedir.</p> <p>c) Dini inanç değişikliğinin vergi mükellefiyetinde değişiklik yaratmamaktadır.</p>
Kamu Harcamaları Açısından	Kuran-ı Kerimde toplumun refah ve adaletinin sağlanması güvence altına alınmış ve harcama alanları belirtilmiştir.	Günümüz maliye sistemlerinin önceliği ise siyasi yönetimin belirlediği alanlar olmakta ve sosyal adalete yönelik alanlar geri planlarda yer alabilmektedir.

	a) Safi Usul b) Ayrılık İlkesi	a) Gayri Safi Usul b) Birlik İlkesi
Kamu Bütçesi Açısından	c) Tahsis İlkesi (Müslümanlardan alınan gelirlerde) d) Gelirlerin giderlerden önce belirlenmesi, denk bütçe	c) Tahsis ilkesi genellikle uygulanmamaktadır d) Giderlerin gelirlerden önce belirlenmesi
Maliye Politikası Amaçları Açısından	a) Ekonomik istikrarın sağlanmasına verilen önem toplumsal refah artışına ve gelir dağılımı adaletine verilen önemin sonucudur. b) Ekonomik büyüme-kalkınma nihai amaç değil ara amaçtır, gelir dağılımı adaletini sağlamaya yöneliktir. Atfedilen önemin nedeni sosyal yapının iyileştirilmesidir c) Birincil gelir dağılımı adaleti sağlanır. Devlete yüklenen ilahi bir görevdir.	a) Ekonomik istikrarın sağlanmasına verilen önem büyüme ve kalkınmaya verilen önemin sonucudur. b) Ekonomik büyüme-kalkınma ilk sıradadır ve nihai amaçtır. Atfedilen önemin nedeni iktisadi yapının iyileştirilmesidir. c) İkincil gelir dağılımı adaleti sağlanır. Büyüme ve kalkınma için bir gerekliliktir.

❖ **Kaynak:** Dökmen G. ve Yeşilyurt Ş. (2015), “Din ve Ekonomi Bağlamında İslam Maliye Sistemi ve Günümüz Maliye Sistemiyle Karşılaştırılması” isimli çalışmadan alınarak tarafımda düzenlenmiştir.

Çağımızda İslam ekonomisi pratiğine yönelik en somut uygulamalar özellikle finans alanında görülmektedir. İslâm’ın faiz yasağı, Müslümanlar arasında faizsiz bankacılık sisteminin oluşmasına neden olmuştur. İlk olarak Körfez ülkelerinde uygulamaya geçen bu sistem, 1970’li yılları takip eden süreçte diğer Müslüman ülkelerde de söz konusudur. Faiz yasağına bağlı olarak geliştirilen İslami finans (borç verme), borç alanın riskini üstlenme mantığı ile işlediği için “Kâr Zarar Ortaklığı” olarak şekillenmiştir. Bu sistemde sabit getiri yerini getirinin belirsizliğine bırakmıştır (Bahçe ve Gümüş, 2016: 5).

Öte yandan İslam ülkelerinde devletlerin faizle borçlanması 19.yüzyıla kadar olumlu karşılanan ve uygulanan bir yöntem olmamıştır. 19. yüzyıl ortalarından itibaren ise kamunun faizle borçlanması örneklerine rastlanmaktadır, Osmanlı bu konuda örnek gösterilebilir. Özellikle Osmanlı’nın faizli borçlanması kısa süre içerisinde büyümüş ve faiz oranları da yükselmiştir. Faiz ile borç veren kesim yabancı devletler ve bankalar olmuştur (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 192).

Günümüz İslam ülkelerindeki zekât uygulamaları ülkelerin yönetim şekillerine bağlı olarak değişkenlikler gösterebilmektedir. Suudi Arabistan, Pakistan, Sudan, Yemen, Brunei Sultanlığı, Endonezya ve Libya’da zorunlu olan zekât, Türkiye, Bangladeş, Cezayir, Mısır, Kuveyt, Kenya, Ürdün, Malezya gibi ülkelerde zorunlu değildir. Son dönemlerde nüfusun çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkelerde bazı devletlerin zekâtın devlet eliyle yönetilmesi konusunda girişimlerine rastlanmaktadır. Zekât yönetimi konusunda Endonezya ve Malezya iki önemli uygulama örneğini teşkil etmektedir. Endonezya’da zekât kurumu nispeten etkin bir şekilde işletilmekte, zekât yönetimi LAZNAS ve BAZNAS adında iki şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Zekâtın toplanması ve dağıtımındaki yolsuzluk başta olmak üzere yaşanan problemler ise farklı bir sistemin gereksinimini ortaya koymaktadır. Malezya’da

zekât vermek yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte zekât vermek isteyenlerin zekatını devlet toplamakta, dağıtımını da devlet gerçekleştirmektedir. Malezya'yı oluşturan on dört eyalet, üç bölgeye ayrılmış ve her bir bölge için ayrı bir zekât modeli uygulanmıştır (Aydın ve Odabaş, 2018: 149-151).

İslam'ın gelir dağılımı adaletini gerçekleştirme bağlamında en önemli unsurlarından olan vakıflar günümüzde niteliksel değişimlere uğramıştır. Vakıfların en yaygın ve fonksiyonel olarak yapılandığı İslam medeniyeti olan Osmanlı Devleti döneminin vakıfları ile günümüz laik Türkiye'sinin vakıfları ciddi farklılıklar göstermektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşu ile baştan sona değiştirilen devlet idari yapılanmasında yerel yönetimler ve katılım bankacılığı oluşumları Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Şöyle ki Osmanlı Devleti'nde altyapı, su, temizlik, güvenlik gibi yerel nitelikli ihtiyaçlar vakıf, lonca, kadı gibi birimler aracılığı ile karşılanmıştır. Günümüzde ise bu hizmetler yerel yönetim birimleri tarafından görülmektedir. Osmanlı'da faizsiz finansman sağlayıcı birim olan para vakıflarının yerini ise günümüz faizsiz İslami finans kurumlarının temel taşı olan katılım bankaları doldurmuştur. Günümüz katılım bankaları para vakıflarından farklı olarak çağımız gereksinimi olan kira sertifikası, kiralama, katılım fonları, bireysel emeklilik gibi hizmetler de sunmaktadır. Kaldı ki Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik ve sosyal amaçlı vakıfları kapatmış, sadece dini vakıfların faaliyetlerini serbest bırakmıştır. Bundan dolayı vakıflar fonksiyonlarını kaybetmişler ve küçülmüşlerdir (Kaya ve Koca, 2020: 155).

İSLAM EKONOMİSİNDE MALİYE POLİTİKASI UYGULAMALARI

İslam, insanların ontolojik eşitliği, sosyal adalet ve iktisadi düzenin bir parçası olarak gelir dağılımının dengelenmesi konularında amaçlara sahiptir. Kişilerin egolarının ve çıkarlarının tatminine odaklanarak zenginlik elde etmelerini ve bundan dolayı bir kesimde yaşanacak fakirliği bir fitne olarak görmektedir (Kurt, 2010: 17-18). Nitekim günümüz ekonomik sistemlerinin çözüme kavuşturamadığı en temel iktisadi problemlerden birisi gelir dağılımı adaletsizliğidir ve zengin-yoksul arasındaki fark sadece uluslar bazında değil küresel bazda da derinliği giderek artan bir uçurum haline dönüşmüştür. İslam mali yapısı ise gelirin adil dağılımı noktasında kendine özgü bir yapı ve işleyiş ile karşımıza çıkmaktadır.

İslam'ın dağıtım ve yeniden dağılım uygulamaları aileleri, özel yatırımcıları, hükümeti ve gönüllü sosyal refah kuruluşlarını kapsayan bir bütündür. Sistemin işleyiş tarzı ise iki aşamalıdır. Birinci aşamada gönüllü kuruluşların sosyal refahı sağlamaya yönelik teşebbüslerinin yatırımları ve ortaklık işletmelerinin istihdam yaratıcı yatırımları halkın gelir ve tüketim seviyelerini yükselterek toplam talep artışı yaratmaktadır. İkinci aşamada İslam'a özgü gelirin yeniden dağılımını sağlayan tedbirler uygulanarak ekonomide adil dağılım düzeyi yükseltilmektedir. Zekât ve öşür gibi uygulamalarla geliri düşük kesimlerin geliri arttırılmakta, söz konusu gelir artışı bu kesimlerin marjinal tüketim eğiliminin yüksek oluşu nedeniyle toplam tüketimi yani talebi arttırmaktadır. Böylelikle üretim, istihdam, gelir arttırılmış olmakta ve kaynakların adil dağılımı hedefi gerçekleştirilmektedir (Encum, 1995: 97).

Bu bağlamda İslam maliye sisteminin gelir dağılımı adaletini gerçekleştirmeye yönelik

uygulamaları ile günümüz İslam dışı maliye sistemlerinin uygulamaları arasında belirli farklılıklar söz konusudur. Günümüz maliye sistemleri gelir dağılımını dengeleme işlevini ekonomik büyüme ve kalkınma amacına ulaşmada bir gereklilik olarak ele almaktadır. İslam maliye sisteminde gelir dağılımında adaletin sağlanması ise Kur'an-ı Kerim ve sünnetin devlete yüklediği en önemli görevlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. İkinci farklılık günümüz maliye sistemlerinin gelir oluşumundan sonra ortaya çıkan dengesizlikleri önlemeye yönelik uygulamalar ile ikincil gelir dağılımını gerçekleştirmeye odaklanmasına karşın İslam maliye sisteminin gelirin oluşumundan önce kaynakların dağılımına müdahale ederek birincil gelir dağılımını da belirlemeye çalışmasıdır. İslâm'da faizin, aşırı kâr ile vurgunculuğun, spekülâtif kazançların, tekelleşmelerin yasaklanması kaynak dağılımını dengelemektedir. Tüm bu unsurlara rağmen bir gelir dağılımı adaletsizliği yaşanması durumunda devletler zekât, sadaka, fitr sadakası, faizsiz borç gibi uygulamalarla gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Yeşilyurt, 2015: 124-125).

İslam dininin toplumun zor durumdaki kesimlerine destek olma emri İslam devleti maliye sisteminin temelini oluşturmakla birlikte sivil toplum olarak adlandırabileceğimiz sosyal dayanışma kurumlarının da oluşumunu ve içselleştirilmiş bir kültürel öge olarak yerleşmesini sağlamıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinde yaygınlaşan ve toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelen sandıklar ve vakıflar, sadece kamuya ait altyapı yatırımlarının finansmanı noktasında değil, sosyal güvenliğin sağlanması ve toplumun ihtiyaç duyduğu sivil toplum örgütlerinin yapılanması bağlamında da ihtiyacın hemen hemen tamamını karşılamıştır.

Armağan (2009) İslam hukuku açısından sosyal güvenlik yapısını kurumlar (müesseseler) bazında mecburi ve ihtiyari olanlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. Söz konusu ayırmda mecburi olanlar ayetler ile müminlere farz kılınan yükümlülüklerdir. İhtiyari olanlar ise İslam dininin kaynakları tarafından müminlere tavsiye edilen uygulamalardır. (Armağan, 2009: 69-81)

- ❖ Mecburi olanlar; nafaka zekât, adak (nezir), fidye ve kefare, kurban¹,
- ❖ İhtiyari olanlar; nafîle hayır ve sadakalar, vakıflar, vasiyetler, ziyafetler, eşyaların ariyeti, isar, hediye-hibe, komşu hakkı ve karz-ı hasen²

İslam dininde gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından en önemli uygulamaların başında kuşkusuz faizin yasaklanması ve zekât vermenin farz olması yer almaktadır. Her iki uygulama başta Kur'an-ı Kerim'de yer alan ilgili ayetler olmak üzere Hz. Muhammed'in (SAV) toplumsal yaşam pratikleri ile kesinlik kazanmış ve önemli bir iktisadi unsur olarak süregelmiştir. Ayrıca, yine Hz. Muhammed'in (SAV) mülkünü vakfetme uygulaması örnek alınmış ve ileri dönem İslam medeniyetlerinde en temel kurumlardan biri olmuştur.

1. Nafaka, akrabalar arasında zenginlerin yoksul olanlara yapması farz olan yardımdır. Adak, İslam yükümlülüğü olmayan bir ibadeti adanmak yoluyla üzerine vacip hale getirmesi. Fidyeye ve kefarete, inananların çeşitli fiilleri nedeniyle ödemek zorunda kaldıkları tutarlar. (Örneğin, oruçtan aciz olan kişilerin fidye olarak bir fakiri doyurması, hac yasaklarını ihlal, adam öldürme gibi nedenlerden dolayı kefarettir). Kurban etlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ekonomik adalet açısından önemlidir.
2. Eşyaların ariyeti, bir malın başkası tarafından bedelsiz kullanılması, isar, hediye, nefesine tercih etme, Karz- ı Hasen, faizsiz ödünç verme

Zekât

Zekât, tek tanrılı semavî dinlerin (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) en önemli emirlerinden birisidir. Zekât, İslam dininin beş temel şartı içerisinde yer alan en önemli emirlerinden biridir. Sözlük anlamı olarak “büyüme, çoğalmak” anlamına gelmekte, fıkıh terminolojisinde ise “Allah’ın emri gereğince, belirli yerlere harcanmak üzere dinen zengin kabul edilen Müslümanlardan belirli payın alınması olarak ifade edilmektedir. Akli dengesi yerinde, buluş çağına girmiş, ihtiyaçları ve borçlarından fazla gelire ya da varlığa sahip Müslümanlar, söz konusu gelir ya da varlığa sahip olmalarının üzerinden bir yıl geçmesiyle birlikte zekât farzına tabi olmaktadır (Oktaç, 2018: 35).

Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde Zekât

Kur’an-ı Kerim’de kelime olarak zekât otuz ayette mârife şeklinde geçmekte ve bunların yirmi yedisi namazla birlikte anılmaktadır. Ayrıca “sadaka” kelimesi de tamamı Medenî surelerde olmak üzere on iki ayette geçmekte ve zekât anlamında kullanılmaktadır (TDV İslam Ansiklopedisi, 2021:1). Kur’an-ı Kerim’de geçen zekât ayetlerine örnek olarak;

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah’tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler” (Maide, 5/55). “Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.» Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğrattım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım” (A’râf, 7/156). “Fakat tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir. Biz, bilen bir kavme ayetlerimizi böyle açıklıyoruz” (Tevbe, 9/11). “Onlar ki, zekâtı verirler” (Mü’minun, 23/4). “Onlar ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak olduğu bir günden korkarlar” (Nûr, 24/37). “Namazı kılın; zekâtı verin, Peygamber’e itaat edin ki merhamet göresiniz” (Nûr, 24/56).

Kur’an-ı Kerim zekâtı varlıklı kişilerin bir lütfu olarak görmemektedir, aksine zekât fakirin hakkıdır ve bu hakkı sahibine vermek inananları günahlarından arındıracak ve temize çıkaracaktır. “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir” (Tevbe, 9/103).

Kur’an-ı Kerim’de en sık tekrarlanan emirlerden olan zekâtın nitelikleriyle ilgili olarak belirleyici ayetlerden bazıları ise şu şekildedir;

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için ayetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz” (Bakara, 2/219). Ayette geçen “ihtiyacın fazlası” ifadesi ihtiyaç sahiplerine yapılacak yardımların sadece zenginlerin vereceği zekât ile sınırlı olmadığı, tabana yayılan bir yükümlülük olduğu sonucunu doğurmaktadır. İnsanların kişisel ve ailevi ihtiyaçlarından artan malı yoksullara, ihtiyaç sahiplerine vermesi sosyal adaletin gerçekleştirilmesi açısından hayati öneme sahip bir uygulamadır. Bu uygulamayla birlikte toplumda temel ihtiyaçları karşılanmamış kişiler

minimumuna inecektir.

Öte yandan zekât, belirli nitelikteki kişilerden alınarak belirli nitelikteki kişilere verildiği için harcanma alanı kısıtlıdır. Kur'an-ı Kerim'de, zekâtın hangi kesimlere verilmesi gerektiği açıkça bildirilmiştir. "Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir" (Tevbe, 9/60).

Kur'an-ı Kerim'de zekât ile ilgili çok sayıda ayet bulunmakla birlikte, İslam dininin ve dolayısıyla İslam maliye politikasının ikincil temel kaynağı kabul edilen hadislerde de zekâtın bahsedildiğini görmekteyiz.

Abdullah (b. Ömer) tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak." (M113 Müslim, îmân, 21) İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre... Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah, zekâtı ancak mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı..." (D1664 Ebû Dâvûd, Zekât, 32) Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Sadaka/zekât vermek, maldan hiçbir şey eksiltmez..." (M6592 Müslim, Birr, 69) Ebû Mâlik el-Eş'arî'den nakledildiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "...Zekât, (kişinin Müslümanlığının) bir delilidir..." (İM280 İbn Mâce, Tahâret, 5) Kâ'b b. Ucre diyor ki: "Allah Resûlü (sav) bana şöyle buyurdu: "Sadaka/zekât vermek, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder..." (T614 Tirmizî, Cum'a, 79; İM4210 İbn Mâce, Zühd, 22) (Diyanet Hadislerle İslam, 2021: 451-453)

Kur'an-ı Kerim ilgili ayetleri ve hadislerden de anlaşılacağı üzere Allah'ın kesin bir emri olan zekât, toplumda hangi kesimlerden hangi kesimlere gelir ve servetin transfer edileceğini net bir şekilde belirlemektedir. İslam devleti maliye politikasında kamu gelirleri ve kamu harcamaları bu çerçevede şekillenmektedir.

Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Zekât – Gelir Dağılımı İlişkisi

Kur'an-ı Kerim'de zekât pek çok ayette emredilmekle birlikte zekâtın bir vergi niteliğinde devlet eliyle toplanmasına ilişkin herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Bu tür bir ayet bulunmaması şüphesiz zekâtın vergi niteliğinde olmayacağı ve devlet eliyle toplanamayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim Hz. Muhammed (sav), kurduğu İslam devletinde zekâta bir vergi niteliği kazandırarak zorunluluk haline getirmiştir.

İslam maliye politikası açısından tartışılan en önemli noktalardan birisi zekâtın vergi olup olmadığı tartışmasıdır. Tartışma iki ana soru etrafında şekillenmektedir; (1) Zekât vergi midir? İslam ekonomisi çalışmaları genel kabul olarak zekâtın vergi olmadığı, ibadet niteliğinin ağırlıklı olduğunu belirtmektedir fakat zekâtın vergi olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Zekât vergi olarak değerlendirildiğinde sistemdeki tek vergi olmamaktadır nitekim İslam medeniyetlerinde öşür, cizye, haraç gibi farklı vergi türleri de yer almıştır. (2) Vergi zekât yerine geçer mi? İslam düşünürlerinin büyük bir bölümü vergilerin zekât yerine geçmeyeceği

görüştüğüdür fakat bazıları niyete bağlı olarak geçebileceğini belirtmektedirler (Sugözü, 2017: 201).

Tablo 2. Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekât

Vergileme Amaçları Açısından	Mali Amaç	Zekatlar toplum yararına kullanılabilse de doğrudan bir mali amaca hizmet etmemektedir.
	Ekonomik Amaç	Zekâtın büyüme ve kalkınmayı, istikrarı sağlamak gibi doğrudan bir amacı yoktur.
	Sosyal Amaç	Zekâtın sosyal amacı ön plandadır, vergiyle karşılaştırıldığında gelir dağılımı farklılıklarını azaltıcı etkisi çok daha yükündür.
Vergileme İlkeleri Açısından	Genellik İlkesi	Vergi mali güce dayalı olarak tüm vatandaşlardan alınmakta iken zekât belirli zenginlik düzeyine sahip kişilerden alınmaktadır.
	Ödeme Gücü İlkesi	Zekâtta ödeme gücü ilkesi vergiye kıyasla daha belirgindir, keskin uygulanır.
	Adalet İlkesi	Zekât ödeme gücü ilkesine sıkı sıkıya bağlı olduğu için kişilere yüklenen ödeme yükümlülüğü olarak nispeten daha adildir.
	Kanunilik İlkesi	Kaynak itibarıyla vergiler kamu otoritesine dayalı iken zekât ilahi bir emir niteliğindedir. Şer’i hukuk çerçevesinde belirli koşullara tabidir.

❖ **Kaynak:** Beşel, F. (2015), “Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekât” isimli çalışmadan alınarak tarafıma düzenlenmiştir.

Zekât ve vergi mevcut farklılıklar yanı sıra benzer özelliklere de sahiptirler. Gerek zekâtta gerekse vergide ödeyici kendisine doğrudan bir menfaat beklememektedir ve her ikisi de mali hedefleri yanı sıra ekonomik ve sosyal hedeflere sahiptir. Zekât devlet tarafından (şer’i hukuk sistemlerinde) tahsil edilmekte ve kullanılmaktadır. Bu yönüyle vergiye benzemektedir. Vergi ve zekât toplumsal yaşamın bir gerekliliğidir ve zorunludur (Beşel, 2015: 52).

İslami bütçe sisteminin oluşturulmasında zekât temel rolü üstlenmektedir. Bütçenin harcamalar kısmında (gider bütçesi) zorunlu olan şer’i harcamalar ve zorunlu olmayan harcamalar olmak üzere iki ana kısım mevcuttur. Zorunlu harcamalar kısmı kaynağını Kur’an-ı Kerim’in zekât ile ilgili ayetinden (Tevbe/60) almaktadır. Zorunlu olmayan harcamalar kısmında ise önceden tahsisat gerektirmeyen harcamalar yer almaktadır. Bu harcamalar genellikle önceden ihmal edilmiş harcamaları ve daha az önceliğe sahip harcamaları kapsamaktadır. Bu çerçevede İslami bütçe lemede iki ayrı bütçe yapısından söz edilebilir (Güngör, 2018: 65-66);

❖ **Zekât Bütçesi:** Yerel birimlerin (eyaletlerin) zekât bütçeleri ve merkezi bir zekât bütçesi şeklindeki bir yapılanma ideal olandır. Yerel zekât bütçelerinde, her yerel birimin zekât gelir tahminleri ve harcanma yerleri belirlenir. Merkezi zekât bütçesi, yerel zekât bütçelerinin yetersizlik ya da fazlalıklarını dengelemelidir. Zekât bütçesindeki herhangi bir açık merkezi bütçeden bağımsız düşünülemez, ek vergi ve hatta gerekirse borçlanma yöntemiyle açık kapatılmalıdır.

❖ **Temel (Merkezi) Bütçe:** Belirli harcama alanlarına tahsis edilmemiş, kaynakların öncelik sırasına göre kamusal hizmet ve birimlere yönlendirildiği bütçedir. Vazgeçilmez olan, ihtiyaç niteliğinde olan ve tamamlayıcı nitelikte olan şekilde sınıflandırılan tahsisatlar

mevcuttur.

Günümüzde zekât konusu ile ilgilenen çoğu akademisyen zekâtın bir sosyal güvenlik kurumu olduğu görüşündedir. Bu görüşlerinin nedenleri olarak; ilk dönem İslam başta olmak üzere yoksullukla mücadele ve sosyal dayanışmayı sağlamadaki başarısı, kamu bütçesinde yer alması, cebri oluşu, zekâttan faydalanacak kesimin net bir şekilde belirlenmiş olması sıralanabilir. Bu bağlamda zekât, dar anlamda yoksulluk sorununu, geniş anlamda sosyal adalet sorununu çözüme kullanılan bir kurumdur denilebilir (Aşkın ve Aşkın, 2018: 176-177)

Sırım (2018) İslam ekonomisinin arz yönlü ekonomi niteliğine, zekâtın ise bu niteliğin temel unsurlarından biri oluşuna dikkat çekmektedir. Zekât bir çeşit servet vergisidir ve bunun uygulanmasıyla tarih boyunca Batı tarzı bir sermaye birikimi değil, yaygın bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Bu yöntemle bir taraftan üretim artışı sağlanmış -üretimde kullanılan makine, ekipman, fiziki üretim araçları zekâta tabi değildir- diğer taraftan satın alma gücü kısıtlı kesimlere yapılan gelir transferi ile toplam talep uyarılarak ekonomik canlılık, arz artışı sağlanmıştır. Sistem bir yandan arz yönlü bir yapı inşa etmekte diğer yandan gelir dağılımı adaletini sağlama rolünü oynamaktadır (Sırım, 2018: 118).

Aydın (2016) çalışmasında, maliye politikasının gelir dağılımı adaletini sağlama amacıyla zekâtın katkısını ölçmeye çalışmıştır. Türkiye’de alanda yapılan çalışmaların genelde zekâtın sosyal yönüne yönelik olduğu ve ekonomik etkilerinin daha zayıf ele alındığı, gelir dağılımı adaletine katkısını ölçen bir çalışmanın var olmadığı noktasından hareketle zekâtın gelir dağılımındaki rolünü kantitatif yöntemle analiz etmiştir. Çalışmanın sonucunda birincil gelir dağılımında Gini katsayısı 0,20 iken, ikincil gelir dağılımında 0,17 olarak bulunmuş, zekâtın bir fonksiyonu olarak Gini katsayısında 0,03 düzeyinde bir azalma (%15 oranında) gözlenmiştir, yani gelir dağılımı adaleti söz konusu oranda düzelmiştir (Aydın, 2016: 70). Sodiğ vd. (2015), çalışmalarında Pareto etkisinin teorik bir modellemesini İslami perspektif ile ele almıştır. Çalışma sonucunda zekâtın Pareto noktasını köşe durumdan orta duruma (nispeten eşitsizlik durumunun daha düşük olduğu noktaya) geçişine teşvik ettiği ve asgari bir zekâtın en azından diğerlerinin bağış yapma miktarını temel ihtiyaçları yerine getirecek düzeyde arttırmalarını teşvik ettiği gözlemlenmiştir (Sodiğ vd., 2015:101).

Temur (2017), zekât kurumunu ikame eden sosyal transfer sistemlerinin etkinliğini yetersiz görmüş ve zekâtın negatif gelir vergisine olan benzerliğine dikkat çekmiştir. Günümüzde Müslüman ülkelerin çoğunun laik yönetim sistemleri ile yönetilmesi zekâtın kurumsallaşmasını zorlaştırmıştır. Bir fikir olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı altında ya da bu amaca yönelik bir vakıf oluşturularak zekât niteliğinde nakdi gelir transferleri gerçekleştirilebilir (Temur, 2017: 10). Benzer şekilde Gümüş vd. (2019), zekâtın Türkiye’nin yoksulluk sorununa tamamen bir çözüm olabileceğine yönelik görüşü vurgulamışlar, devletin kurumsal vakıflar aracılığıyla zekâtı kendi lehine uygulaması gerekliliğini belirtmişlerdir (Gümüş vd., 2019: 90)

Vakıflar

“Vakf” kelimesi Arapçada menetti, durdu, durdurdu anlamlarına gelen va-ka-fe fiilinin mastırıdır. Kelime, Kur’an-ı Kerim’de bu anlamlarıyla kullanılmıştır. İslam tarihinde ise vakıf

kurumunu ifade etmek için habs/hubs ya da sadaka kelimeleri kullanılmıştır (Furat, 2012: 62). Sözlükte “durdurma, alıkoyma, bağlama, bir malı, mülkü satılmaması kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma” anlamlarına gelmekte, terim olarak ise “faydası insanlara özgü olmak üzere bir malı Allah’ın mülkü hükmünde kabul edip mülk olarak verilmesi ya da mülk edinilmesinden süresiz menedilmesi” anlamına gelmektedir (Cilacı, 1994: 241).

Vakıflar, İslam medeniyetlerinde, temelini İslami esaslardan alan en geniş kapsamlı sosyal kurumlardan birisidir. Kuruluş felsefesini insanlığın faydasına yapılacak işlerin ibadet sayıldığı dinsel (İslami) anlayıştan almaktadır. Farklı alanlarda faaliyet gösteren vakıflar bu bağlamda bir nevi sosyal güvenlik fonksiyonuna sahip olmuşlardır.

İslam hukuku açısından vakıf, hayır amacı ile bir malı vakfeden kişiden o malın mülkiyetinin çıkması, faydasının topluma geçirilmesidir. Vakıf anlayışında mülkün Allah’a ait oluşu, toplumun o maldan faydalanması ve vakıf faaliyetlerini yürüten kişilerin bu bağlamda Allah’a karşı sorumlu oluşu temel alınmaktadır. Mal, bir daha alım-satım işlemlerine konu olamamaktadır, mülkiyet devlete de ait değildir, topluma, kamuya ve tüzel kişilik olarak vakıf tüzel kişiliğine aittir (Akman, 2018:1991-192).

Tarihte İslam devleti düzenlerinde, toplumun dini kurallar çerçevesinde varlığını güvenli bir şekilde sürdürmesi temelde vakıflara bırakılmıştır. Bu tercihte, devletlerin, siyasetin kararsız ve geçici karakterlerinden dolayı sosyal hizmetlerin devamlılığının sağlanmasını hayır kurumlarına bırakması ana etken görünmektedir. Vakıflar bu yönüyle, toplumun refah ve bekası için en güvenilir sosyal örgütlenme biçimidir (İnalçık, 2019: 245).

Vakıflar, İslam medeniyetlerinde yer alan en önemli hayır kuruluşlarıdır. Temellerini konu ile ilgili ayetler, hadisler ve Hz. Muhammed (sav) dönemindeki uygulamalardan almaktadır. Hz. Muhammed’in (sav) “İnsan öldüğü zaman amelleri kesilir. Ancak üç istisnası vardır. Sadaka-i cariyeye, faydalanılan ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat” hadisinde geçen sadaka-i cariyeye kavramı süreklilik arz eden sadaka (hayır) anlamına gelmekte ve İslam medeniyetlerindeki vakıfların varlığına bir yönüyle neden teşkil etmektedir.

Kur’an- Kerim’de yer alan bazı ayetler Hz. Muhammed’in vakıflar ile ilgili uygulamalarını destekler niteliktedir. Örneğin, “Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir” (Âli İmran 3/92). “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir” (Bakara,2/148). “Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah’ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük fazilet budur” (Fâtır, 35/32). Kur’an-ı Kerim’de “hayırda yarışmak, hayırlarda yarışmak” deyimini farklı ayetlerde yer almakta, hayır işleminin Allah katındaki önemine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla vakıflar ve diğer yöntemlerle hayır işlenmesi inananlara tavsiye edilmiştir.

İslam tarihi incelendiğinde 8.yüzyıl ortalarından başlayarak 19.yüzyılın sonlarına kadar tüm İslam ülkelerinde etkili olmuş, başta Osmanlı Devleti olmak üzere tarihteki Müslüman devlet bir nevi vakıflar devleti niteliğinde olmuştur. Vakıflar toplumun farklı kesimlerine

492 Identity Crisis: World At A Cross Road

çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Yolcuların yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılamak, köleleri özgürlüklerine kavuşturmak, evlenme aşamasındaki yoksul genç kızların çeyiz masraflarını karşılamak, hacca gidemeyenleri hacca göndermek, göçmen kuşlar için kuş evleri yapmak gibi hizmetler başlıca hizmetlerdir (Çayıroğlu, 2014: 168) İslam devletinde vakıflar yanı sıra imarethaneler, misafirhaneler, kervansaraylar, sebiller, hamamlar, yollar, köprüler gibi insanların ihtiyacını gidermeye yönelik hayır müesseseleri ve kurumlar var olmuştur.

İslam medeniyetine özgü bir oluşum olan vakıfların Batı (Hristiyan) medeniyetine örnek teşkil ettiğine dair bir tez Amerikalı araştırmacı Liebesney tarafından ileri sürülmüştür. Liebesney'e göre Ortaçağ'da Fransisken tarikatı, şahsi olmayan yatırımları bir araya getirme yöntemini benimsemiş, İngiltere bu yöntemi söz konusu tarikattan taklit ederek almış ve ticari alanda uygulamıştır. Böylelikle kişiler gayri şahsi bir ticari korporasyon (lonca) kurmuşlardır. Korporasyon sistemi Avrupa kapitalist sisteminin temel taşıdır (İnalçık, 2019:247).

Faiz Yasağı

İslam dini faizi katı bir dille yasaklamış ve büyük günahlar sınıfına almıştır. Faizin katı bir şekilde yasaklanmasının temel nedeni sosyoekonomik adaletsizliği arttırması ve dolayısıyla toplumsal barış ve huzuru bozmasıdır. Faizin yarattığı olumsuzlukların en somut görüldüğü alan ise gelir dağılımı adaletidir. Faiz yasağı gerek Kuran'ı Kerim ayetlerinde gerekse hadislerde sıklıkla yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Faiz

Kur'an-Kerim'de faizi ifade etmek için "Riba" kelimesi kullanılmaktadır. Riba fiil olarak "artma veya çoğalma", isim olarak "artan" yani faiz anlamına gelmektedir. Söz konusu artış borçlanma nedeniyle oluştuğu için, artışa neden olan işlem faizli işlemdir (Bayındır, 2007: 1). Kur'an-Kerim'de faizin yasaklandığı ilk ayet Al-i İmran suresinde yer almaktadır;

"Ey iman edenler, faizi kat kat arttırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan sakının, umulur ki kurtulursunuz" (Al-i İmran, 3/130).

Ayette geçen kat kat arttırılma, faizin dönemler itibariyle artışı ve zamanla anaparayı geçecek düzeye çıkmasıdır. Yasaklamaya ilişkin ayetler Bakara suresi ve diğer surelerin ilgili ayetlerinde yer almaktadır.

"Faiz (riba) yiyenler, ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi, çarpılmış olmaktan başka (bir tarzda) kalkmazlar. Bu, onların: "Alım-satım da ancak faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalacaklardır" (Bakara, 2/275). "Allah, faizi yok eder de sadakaları arttırır. Allah, günahkâr kafirlerin hiçbirini sevmez" (Bakara, 2/276). "Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın" (Bakara, 2/278). "Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tövbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz ne zulme uğratılmış olursunuz" (Bakara, 2/279).

"Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri

nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kafir olanlara pek acıklı bir azap hazırlamışızdır” (Nisa, 4/161). “İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah Katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızasını) isteyerek verdiğiniz zekât ise, işte (sevaplarını ve gelirlerini) kat kat arttıranlar onlardır” (Rum, 30/39).

Faiz (riba) ile ilgili ayetlerin yanı sıra Hz. Muhammed (SAV) Veda Hutbesinde faiz ile ilgili yasağı dile getirmiş ve inananlara faizin bir haksızlık (zulüm) olduğunu bildirmiştir.

“Câhiliye devrindeki her türlü ribâ kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Fakat ana paranız sizindir. Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın. Kaldırdığım ilk faiz amcam Abbas b. Abdülmuttalib'in faizidir” (TDV, İslam Ansiklopedisi.2012: 591-593).

Veda Hutbesi yanı sıra Hz. Muhammed'in (SAV) faiz ile ilgili rivayet edilen hadislerden bir kısmı şu şekildedir (Binatlı, 1966: 162-163);

“Altın altınla, gümüş gümüşle, hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpayla, tuz tuzla bir elden diğerine geçmek suretiyle peşin olark ve misli misline müsavi olarak beyedilir. Kim ki misline bir şey ilave ederse o ziyade ribadır, haramdır. Ebubekir'den rivayet edilen bir hadis, “Altın altın ile, ikisi yekdeğerine eşit olmadıkça değiştirmeyiniz. Altını gümüş ile ve gümüşü altınla istediğiniz gibi satın alır ve değiştirebilirsiniz”. Üsame'den nakledildiğine göre, “Veresiye olan alım ve satımın gayrisinde riba yoktur”. Müslim'den nakledildiğine göre, “Riba, veresiye olandır”. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre “Riba, ancak veresiyede olabilir”. Ata İbni Ebi Rebah'dan nakledilen “Müteyakız olunuz. Riba ancak veresiyede olur”. Tavus'dan nakledilen “Elden ele yani peşin olarak yapılan alışverişte riba yoktur”.

İlgili ayet ve hadislerden hareketle İslâmın hukuki ve ekonomik sistemi belirli bir emek verilmeden elde edilen geliri ve girişimcinin kâr-zarar riski taşımayan gelirini meşru görmemektedir ve faizde bu iki durum yer almaktadır. Faiz, borç veren kesimin gelirini arttırmakta, borç alan kesiminkini ise azaltmaktadır. Nitekim ayet-i kerime (Bakara 2/279) faiz alan ve vereni “zulmeden” ve “kendine zulmettiren” olarak ifade etmektedir.

Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Faiz Yasağı - Gelir Dağılımı İlişkisi

Faiz, iktisat biliminde paranın kiralanması karşılığında ya da sermayenin arz edilmesi sonucu elde edilen gelir olarak tanımlanabilmektedir. Dar anlamda, ödünç verilen fonlar için belirlenen ve piyasanın belirleyici olduğu bir kira bedelidir. Geniş anlamda, üretim faktörlerinden biri olan sermayenin üretimden elde ettiği payıdır. Faiz oranları ekonomide tüketim ve yatırım kararlarını etkileyen en önemli unsurlardan biridir (Öztürk ve Durgut: 2011: 120).

Günümüzde faizin makro ekonomik unsurlar arasında önemli bir yeri olmakla birlikte İslam ekonomik mali yapısında kesinlikle yasaklanmış, ikame amacıyla farklı finansman yöntemleri geliştirilmiştir. İslam'ın faizi kesin suretle yasaklamasının temel nedenini toplumsal adalet ekseninde değerlendirmek en doğrusudur.

Faiz risk yönetimi açısından değerlendirildiğinde, borç vericinin kefil ya da benzeri teminat yöntemleri ile alacağını teminat altına alması söz konusudur. Bu tarz bir güvence borç alan açısından mevcut değildir. Bir bütün olarak ele alındığında İslam'ın yasakladığı faiz, kumar ve benzeri yapıların kazanan açısından herhangi bir emek sarf edilmeden elde edilmiş olması

dikkat çekicidir. Emeğe dayalı gelir elde etme açısından değerlendirildiğinde borç para verme işlemi nitelik itibariyle gelir getirici bir işlem değildir. Borç alan kişi aldığı borcu işleterek para kazanabilir ve fakat borç verici bu süreçte herhangi bir risk ya da sorumluluğa katılmamaktadır.

Chapra'ya göre (2008) İslam dininin faizi sert bir şekilde yasaklamasının temelinde ekonomik anlamda sömürüyü ortadan kaldırmak yatmaktadır. Ekonomik sömürüyü engellemenin spesifik alanlarından birisi girişimci ve finansörü arasında adaleti tesis etmektir. Şöyle ki, faiz alan finansör herhangi bir çalışma yapmadan ve riski almadan geri dönüşü belirli bir gelire sahip iken, girişimci çalışacak ve kazanç elde edeceğinden emin olmayacaktır. İslâm faizi yasaklamakla finansör ve girişimci arasındaki bu adaletsizliği ortadan kaldırmaktadır (Chapra, 2008: 11).

Faizin bir diğer olumsuz yönü ticari motivasyonu negatif etkilemesidir. Allah-û Teâla Kur'ân-ı Kerim'de alışverişi helal faizi haram kılmaktadır. Bu ifadenin hikmeti, faizin ticari hayatın devamlılığını, düzgün işleyişini sekteye uğratacak bir uygulama oluşudur. "Rızkın onda dokuzu ticarettedir" anlayışına sahip bir din olarak İslam, ticaretin adil bir şekilde canlılığının korunmasından yanadır. Faizin, borç veren sermaye sahibi açısından gelir elde etmeyi baştan garanti altına alması, sermaye sahibinin yeni girişimlere yönelme arzusunu bir anlamda girişimci ruhunu zayıflatabilmektedir. Maliye politikası uygulamalarında yer alan dışlama etkisi (crowding out) bu noktada önemli bir örnek kabul edilebilir. Devletin yüklü iç borçlanmaya başvurması ve piyasadan nispeten yüksek faiz oranı ile borçlanması, özel sektör fonlayıcısı olan bankalar ve finans kurumlarının ellerindeki fonları girişimcilere (yatırımcılara) değil, getirisi nispeten yüksek olan ve geri dönüşümünde riskin hemen hemen olmadığı devlet borçlanma kağıtlarına yatırmalarına neden olmaktadır. Sonuçta devletin ülke içinde yüksek faiz ile borçlanması yatırımları ve üretimleri düşürmekte, ekonomik daralma yaratmaktadır.

Faizin maliye politikası amaçlarından gelir dağılımında adaleti sağlama amacıyla çatışması konu ile ilgili en temel olumsuzluğu olarak kabul edilebilir. Faiz uygulama sonuçları itibariyle sermaye sahibi zenginlerin zenginliğini arttıran (faiz alan), sermaye sahipleri için çalışan, ücretli ya da yoksul kesimlerin ise durumunu kötüleştiren (faiz veren, ya da kamusal faizin finansörü) bir yapıya sahiptir. Örneğin, devlet iç borçlanma işlemlerinde devlete borç veren sermaye sahipleri faiz geliri elde etmekte, zenginliğini arttırmakta; söz konusu faizin ödemeleri ise genellikle vergiler ile orta ve alt gelir gruplarından finanse edilmektedir. Bundan dolayı iç borçlanmanın gelir dağılımı adaletini bozucu etkisi söz konusudur. Dış borçlanma işlemlerinde de benzer şekilde, zengin ülkeler ya da uluslararası ekonomik kuruluşlar nispeten ekonomisi kötü durumda olan ülkelere borç vermekte, karşılığında faiz geliri elde etmektedirler. Bu durum zengin ülkelerin zenginliğini arttırmakta, fakir ülkelerde ise yoksulluğu ve kamusal açıkları yükseltmektedir.

İslam mali sisteminde devlet borçlanmasının sınırını faiz yasağı çizmektedir. Bütçesel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, İslam toplumlarında borçlanma ihtiyacının az olmasının nedenleri arasında Kur'an-ı Kerim'in inananları bütçeleri denk yapmaya teşvik eden ayetleri yer almaktadır. Ayrıca İslam devleti yöneticileri ve alimleri de kamu bütçesinde tutumlu olmayı teşvik etmiş, bir anlamda denk bütçe eğiliminde olmuşlardır. Öte yandan Kur'an-ı Kerim ve

sünnette bütçe açığı, bütçe fazlası ya da denk bütçeye ilişkin açık, net bir emir bulunmamaktadır. Denilebilir ki bu konudaki tek bağlayıcı kısıtlama olası bir bütçe açığının kapatılmasında faizli borçlanmaya başvurulmaması kısıtlamasıdır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 188).

SONUÇ

İslam dini hayata dair tüm alanlarda olduğu üzere ekonomi alanında da adaleti ön planda tutan bir yapıya sahiptir. İslami anlayışta mülkün asıl sahibinin Allah, kulların ise mülk üzerinde tasarruf etme yetkisine sahip oluşu temelinde gelir dağılımında hakkaniyetin gerçekleştirilmesi özel bir önem arz etmektedir. İslamın temel kaynağı olarak kabul edebileceğimiz Kur'an-Kerim, inanç ve ibadet öğretileri yanı sıra sosyo-ekonomik yaşamı düzenleyici emirlere de yer vermektedir. Hz. Muhammed (SAV) yaşantısı boyunca iktisadi ve ticari yaşama dair pratikleri ile inananlara örnek teşkil etmiştir. İslam iktisadi yapısında yer alan riba (faiz) yasağı, zekât emri ve vakfetme geleneği toplumda gelir dağılımı adaletini gerçekleştirme açısından önem arz eden uygulamaların başında gelmektedir. Söz konusu uygulamalar Hz. Muhammed (SAV) döneminden itibaren İslam medeniyetleri tarafından benimsenmiş ve yüzyıllar boyunca uygulanmıştır.

Hz. Muhammed (SAV) İslam dinini tebliğ etmeye başladığı dönemde Mekke oligarşisinin sosyoekonomik çıkarları ile ciddi çatışmalar doğuracak temel ilkelere bahsetmiştir. Hicret sonrası dönemde ise ekonomik hayata ilişkin pratikler netlik kazanmıştır. Faizin net bir şekilde yasaklanması cahiliye dönemindeki sömürünün ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Benzer şekilde zekâtın güçlü bir şekilde emredilmesi iktisadi açıdan önemli bir gelir transferini gerçekleştirmektedir. Hz. Muhammed'in (SAV) ileriki dönemlerde kurumsallaşarak hem bir gelenek hem bir sosyal güvenlik sistemi niteliği kazanan mülklerini vakfetme uygulaması ise İslam medeniyetlerinin ayrılmaz bir sosyoekonomik ögesi olmuştur.

Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde İslam topraklarının genişlemesi ile hem bazı uygulamalarda değişikliğe gidilmiş hem de mali alanda hukuki ve kurumsal yapı oluşturulmuştur. Örneğin Emevîler döneminde zekâtın toplanması önce devlet Hazinesinde toplanmış ve fakat devlete olan güvensizlikten dolayı kişilerin bireysel uygulamasına bırakılmıştır. Abbasiler döneminde ise vakıflar hukuki bir sisteme kavuşturulmuş, Emevî dönemi olumsuzlukların önemli bir kısmı giderilmiştir.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletleri İslam ekonomisinin uygulandığı medeniyetler olarak kendi geliştirdikleri iktisadi kurumlar ile ön plandadır. Tımar-ahilik, loncalar, sandıklar, mudarabe, muşareke, karz-ı hasen gibi yapılanmalar toplumda gelir dağılımı adaletini gerçekleştirme noktasında başarılı bir performans sergilemiştir. Batılılar tarafından "vakıflar cenneti" olarak anılan Osmanlı Devleti'nde sosyal dayanışma temelde bu kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle faizsiz finansman yöntemleri (karz-ı hasen vb.) ile ticari hayatın devamlılığı ve sandıklar-vakıflar aracılığı ile sosyal yardımlaşmanın sağlanarak toplumsal barışın ve refahın korunması başarılmıştır.

Günümüz seküler iktisadi ve idari düzeninde İslam ekonomik sisteminin geçmiş medeniyetlerde olduğu üzere uygulanabilmesi oldukça zor görünmektedir. İslam ülkelerinin

bir kısmı laik rejimlerle yönetilmekte iken bir kısmı İslami hukuk kuralları ile yönetilmektedir. Dolayısıyla zekât, vakıflar ve faiz yasağı uygulamalarında ülkeler arasında önemli farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Örneğin Suudi Arabistan, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerde zekât zorunlu iken Türkiye ve Mısır gibi ülkelerde zorunlu değildir. Günümüz iktisadi düzeninde dikkat çeken bir gelişme faizsiz finansman sisteminin başta Körfez ülkeleri olmak üzere tüm ülkelerde (Ağırlıklı müslüman nüfusa sahip olmayan İngiltere gibi ülkeler de dahil) önemli bir hacme ulaşmasıdır. Şüphesiz ki bu genişlemede dini motivasyon yanı sıra Pazardan pay alma isteği de yer almaktadır. Vakıflar alanında ise vakıfların en köklü uygulanma alanı olan Anadolu coğrafyasında son kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin vakıfların toplumsal dayanışma fonksiyonunun etkinliğini sona erdirip, dinsel birer kuruma dönüştürdüğünü belirtebiliriz.

Kamu yönetiminde laikliği benimsemiş olan Türkiye’de bu ilkeyle uyum içerisinde söz konusu uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bu tür uygulamaların yaygınlaşması ve toplumda karşılığının var olması şüphesiz ki gelir dağılımında iyileşmeler yaratacaktır. Örneğin, İslam dini uygulamalarının kamu kontrolünde gerçekleştirilmesine yönelik olarak kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde zekât toplanmasına ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasına yönelik bir “zekât birimi” kurulabilir. Vakıflar konusunda ise vakıfların dini kimliklerinin yanı sıra iktisadi fonksiyonlarının güçlendirilmesi olumlu olacaktır. Esnaf locaları, karz-ı hasen, sandık gibi uygulamalar çağın koşullarına uygun bir şekilde yeniden yapılandırılabilir. Faizsiz finansman (kâr-zarar ortaklığı) sisteminin bankacılık sektörü içerisindeki payının arttırılmasına yönelik teşvik edici uygulamalar kamu eliyle gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. AKDEMİR, T. ve YEŞİLYURT, Ş. (2018), Devlet Borçlarının Dini ve Felsefi Temelleri, Yönetim Bilimleri Dergisi, 16(32), 177-200
2. AKMAN, A. (2018), Eski Vakıflar Hukuku Bağlamında Vakıf Müessesesi ve Günümüzdeki Etkileri, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), 189-224
3. AKSU, A. (2017), Abbâsiler Döneminde Zekât Uygulaması, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), İstanbul, 179-199 http://www.isav.org.tr/img/20171018_4329034686.pdf (20.02.2021)
4. AKYILDIZ, Y. ve ABAY, A.R. (2017), Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7(15), 141-157
5. ARMAĞAN, S. (2009), İslam Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2009(14), 67-84
6. AŞKIN, U. ve AŞKIN, E.Ö. (2018), Zekât Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Mu? İ. EROĞLU, S. KEKEVİ, Y. TEMUR içinde, İslami Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler, (s.163-188), Bursa: Ekin Yayınevi
7. AYDIN, M. (2016), Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı, Akademik Bakış Dergisi, (57), 55-72
8. AYDIN, M. ve ODABAŞ, H. (2018), Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği, Dini Araştırmalar, 21(54), 145-173
9. BAHÇE, A.B ve GÜMÜŞ, Ö. (2016), Kamu Maliyesi Açısından İslamiyet’te Yoksulluğun Görünümü ve İslami Mikrofinansın Kullanılabilirliği, Sosyal ve Beşer Bilimler Dergisi, 8(1), 1-18
10. BAYINDIR, A. (2007), Ticaret ve Faiz, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, https://www.suleymaniyevakfi.org/e-kitaplar/ticaret_ve_faiz.pdf (01.02.2021)
11. BEŞEL, F. (2015), “Vergileme Amaçları ve İlkeleri Açısından Zekât”, International Congress on Islamic Economics

and Finance, 21-23 October 2015, 51-55

12. BİNATLI, Y.Z. (1966), Faiz ve İslam Hukukunda Faiz, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, 2(1), 147-183
13. CHAPRA, U. M. (2008), The Nature of Riba in Islam, Millah, Jurnal Study Agama, Faculty of Islamic Studies, Universitas Islam Indonesia, 8(1), <https://journal.uui.ac.id/Millah/article/view/431/345> 01.02.2021)
14. CİLACI, O. (1994), Vakfın Yaşatılmasında Mali Kaynak ve Önemi, 241-246 <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1107/Cilac%20.pdf?sequence=1> (09.02.2021)
15. ÇAKIRTAŞ, M. (2019), Emevîler Döneminde Yoksulluk Olgusu ve Ömer b. Abdülaziz'in Yoksullukla Mücadelesi, M. BULUT, C. KORKUT, S. YILDIRAN içinde Vakıf ve Yoksullukla Mücadele, (s. 57-69), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları https://www.izu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/mb-ck-sy-ed-vakif-yoksullukla-mucadele_compressed.pdf?sfvrsn=5e0009b5_0 (21.02.2021)
16. ÇAYIROĞLU, Y. (2014), İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 24, 149-183
17. ENCUM, M.İ. (1995), İslâm'da Gelir ve Servet Dağılımı, İslami Sosyal Bilimler Dergisi, 3(3), 83-98
18. GÜMÜŞ, N., YARDIMCIOĞLU, F., ALTINTAŞ, N. (2019), The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 5(2), 90-110
19. GÜNDÜZ, S. ve AYDIN, Y. (2006), İslam'da Vakıf Müessesesi: Selçuklu ve Osmanlılarda Vakıflar, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 164, 131-137
20. GÜNGÖR, K. (2018), İslam Ekonomik Sisteminde Kamu Bütçesi, Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı, 6(62), 61-66
21. HADİSLERLE İSLAM, Diyanet İşleri Başkanlığı sitesinden 17.01.2021 tarihinde alınmıştır. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=2&SAYFA=453>
22. İNALCIK, H. (2019), Vakıf Medeniyeti, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Dergisi 80. Yıl Özel Sayısı, 246-247
23. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diyanet Vakfı sitesinden 16.01.2021 tarihinde alınmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#:~:text=Kur'an'da%20zek%C3%A2t%20kelimesi,yirmi%20yedisinde%20namazla%20birlikte%20zikredilir>
24. İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diyanet Vakfı sitesinden 03.02.2021 tarihinde alınmıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>
25. KAYA, P.H. ve KOCA, M. (2020), Osmanlı'dan Günümüze Vakıf Sisteminin Gelişimi, Al-Farabi International Journal on Social Sciences, 5(2), 146-160
26. KURT, A. (2010), Sosyo-Ekonomik Dengenin Oluşumunda İslam'ın Rolü, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(2), 1-19
27. MEVDUDİ, E.A. (2014), İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri, İstanbul: Çıra Yayınları
28. ODABAŞI, Z. (2015), Türkiye Selçuklularından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi, Vakıflar Dergisi, Sayı: 44, 95-103
29. OKTAY, E.Y. (2018), Müslümanların Çoğunlukta Olduğu Toplumlarda İslamın Yoksullukla Mücadele Anlayışı, İ. EROĞLU, S. KEKEVİ, Y. TEMUR içinde, İslami Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler, (s.3-52), Bursa: Ekin Yayınevi
30. ÖZTÜRK, N. ve DURGUT, D. (2011), Faiz Oranlarının Belirleyicileri: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 3(1), 117-144
31. SAMED, A, GLENN, L.M, ÖZDEMİR, F. (2013), Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(3), 251-272
32. SIRIM, V. (2018), Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekâtın Yeri, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(1), 110-120
33. SIRIM, V. ve ERDOĞAN, F., (2018), Osmanlı Devleti'nde Zekât Uygulamasının Kurumsal Yapısına İlişkin Bir Analiz, International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics, Tam Metin Bildiriler Kitabı, İstanbul, 82-91

498 Identity Crisis: World At A Cross Road

34. SODIQ, M.C.F, FAUZİA, A.S, NİSA, A.P.K., (2015), Zakat Effect in Promoting Just Pareto Efficiency, International Congress on Islamic Economics and Finance, 21-23 October, Sakarya/TURKEY
35. SUGÖZÜ, İ.H. (2017), İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen, International Periodical for the Language and History of Turkish or Turkic, 12(8), 185-210
36. TEMUR, Y. (2017), Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslam Ekonomisinde Zekât Müessesesi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 114-124
37. TUNCAY, A.C. (2014), İslâmda Sosyal Güvenlik, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 20(1), 851-874
38. TÜRKOĞLU, İ. (2013), Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 18(2), 187-196
39. YEŞİLYURT, Ş. (2015), Din ve Ekonomi Bağlamında İslam Maliye Tarihi ve Maliye Sistemi, Ankara: Gazi Kitabevi
40. YILMAZ, F. (2011), İslam Ekonomi Felsefesi, Ankara: Berikan Yayınevi

